

CO ODVÁL

MILOŠ BONDY

DÝM

ANEB JAK JSEM

PŘEŽIL

HOLOKAUST

Jáma

Venku byla ledová zima proti zatuchlému, ale lidským teplem a dechem přece jen teplejšímu vzduchu uvnitř baráku. Tahanice o boty a jejich výměna ještě chvíli pokračovaly

venku, a když konečně byli všichni jakž takž uspokojeni a Rus zmizel, chtěli se všichni zase tak jako včera postavit do již vyzkoušené a pro všechny výhodné pozice v lidském hroznu. To už se ale samozřejmě obešlo bez včerejších zdvořilostí, ba spíše naopak, každý se snažil o svůj vlastní prospěch a někteří jednoduše užili práva silnějšího a odstrčili svého slabšího souseda, aby mohli zaujmout jeho výhodnější pozici. Poněvadž jsme my dva, já s tatínkem, našli rychle boty, které jsme považovali za dobré a nemuseli se tedy tahat o jiné a měnit je, podařilo se nám tentokrát dostat se do středu toho hroznu těl. Ale než jsme se mohli alespoň trochu zahřát, bylo naše štěstí u konce. Objevili se dva esesáci v dlouhých zimních mundúrech, my se museli postavit do pětiřadu a začalo počítání. Jako pokaždé, nezůstalo při jednom, museli nás znovu a znovu přepočítávat, a to oba dva, a po každém přepočítání se v jejich obličejích zračilo stále větší znepokojení. Zřejmě se nás pořád nemohli dopočítat. Něco tu neštymovalo, to nám bylo všem jasné. Až jeden z těch dvou zasyčel: „Jeden z vás tu chybí, kde je?“ A přitom hrozil tou svou holí. „Jestli se hned neukáže, tak vás oddělám všechny, vy svinský Židi!“

Byli jsme úplně zmatení, nikdo neměl ponětí, kdo chybí a kde by mohl být.

„Jestli někdo něco ví, tak ať se honem přihlásí, jinak něco zažijete!“ pravil. V řadě přede mnou se zvedla ruka a někdo tam tichým hlasem něco říkal tomu esesákovi.

„Mluvit nahlas, tady nejsme v nějaký židovský zednářský lóži!“ řval esesák na toho chudáka, který chtěl svou informací jenom posloužit.

„Jeden zůstal vevnitř, prosím, ono mu není dobře a asi má horečku,“ hlásil ten informátor zastrašeně, ale přece jen hlasitěji, takže už jsem ho mohl slyšet.

„Cožééééé? Horečkúúúú?“ řval esesák a zrudnul, „necítíš se dobřeéééé, milostpááááán? No počkej, tobě to ukážu!“

S těmi slovy se esesák rozběhl do baráku. Pak bylo uvnitř slyšet jeho řvaní i hlasitý nářek a skučení jeho oběti. Po chvíli ten pohřešovaný vyletěl z brány a upadl na zem, až se bláto rozstříklo na všechny strany.

„Vstát!“ řval esesák a kopal toho ubožáka po celém těle. Ten se válel v blátě a přitom tiše kňučel. Pak esesák popadl nemocného za límec a vlekl ho až k velké, čtyřhranné louži, která stála před námi u stěny protějšího baráku.

„Vstávat!“ řval pořád dokola a mlátil do své oběti stále silněji svou holí. Ubohý hříšník se pak těžce zvedl na všechny čtyři a konečně i na nohy. Esesák ho přestal kopat a mlátit a stál před ním s pěstmi v bok. Se zakrváceným obličejem vrávoral ten nemocný chudák mezi louží a esesákem, přičemž se očividně snažil dělat to, co esesák od něho pravděpodobně očekával, totiž stát v pozoru.

„Tak ty máš horečku?“ zeptal se ho esesák už tišším hlasem a přitom se jízlivě smál. Zmučenec horlivě kýval hlavou a něco koktal s třesoucí se bradou, přičemž mu z obličeje skapávala krev.

„Joooo,“ smál se esesák, „když teda máš horečku, tak potřebuješ trochu ochladit, že jo?“

Ubožák nepřestával horlivě kývat.

„No tak, tady máš to ochlazení!“

S těmi slovy zasadil esesák nemocnému svým pravým loktem tvrdý úder do obličeje. Ten padl jako pytel, aniž ze sebe vydal nějaký zvuk, do špinavě žluté vody a zmizel pod její hladinou. Nebyla to totiž louže, ale jáma, která tu asi byla vykopána k tomu účelu, jaký nám tu ten esesák právě předvedl.

„Tak teda,“ obrátil se esesák znovu k nám, „tak teda, vy strašáci, pamatujte si,“ postavil se zase blíže k nám s pěstmi v bok, „každej, kdo bude nemocnej, se tu musí při apelu hlásit a bude se hned koupat, jako tenhle tady!“

V té jámě plné vody bojoval náš kamarád o život, jeho

hlava se chvílemi objevovala nad hladinou a zase hned pod ní mizela.

„Vytáhněte ho!“ poručil esesák a vytáhl dva z nás z přední řady. Když se jim to po delší námaze podařilo, protože všude kolem bylo hluboké bláto a ti dva měli co dělat, aby do té jámy nesklouzli sami, museli ho položit vedle ní. Byla pořádná zima.

Nevím, jestli to byla ta zima, nebo jestli to byla ta hrůza, která se tu odehrávala před našimi zraky, co způsobilo, že jsem se začal neovladatelně a neustále klepat. Takovýhle třes mě pak později přepadl vždycky a často celou tu dobu, kterou jsem prožil v lágrech, a to i tehdy, když vůbec nebyla zima. Tak se hlásily ke slovu mé napjaté nervy, často i v situacích, kdy mi ani bezprostředně nešlo o život.

Ten muž, který byl nevyhnutelně zasvěcen smrti, se už skoro nehýbal. Nikdo si netroufal mu pomoci ani tehdy, když už oba esesáci zmizeli. A taky jak? Už mu nebylo pomoci. Po nějaké chvíli jsme se zase postavili do našeho osvědčeného postavení namačkání jeden na druhého a snažili jsme se navzájem aspoň trochu zahřát.

Dny a noci v Březince

V poledne přišlo jídlo. Přivázeli ho tři heftlinci na nízké dvoukolce. Za károu kráčel náš rudoarmějce. Přikázal nám, víc posuňky než slovy, protože jsme mu sotva rozuměli, abychom se postavili do fronty. Na káře stál dřevěný sud, ze kterého slabě stoupala pára. Nevonělo to po ničem. Vedle sudu stálo několik řad velkých červených misek. Nestáčily pro všechny, a tak musela část z nás počkat, než se na ně dostalo. Rus nám naléval velkou naběračkou něco

málo z obsahu toho sudu do misek; byla to vlažná, osolená voda s několika kousky řepy. Ale já jsem tohle jídlo srkal lačně, protože jsem měl strašný hlad a mimoto byla ta „zupa“,* jak té vodě říkali, přece jenom vlažná a vyvolávala v mých střevech docela příjemný pocit. U všech ostatních asi taky, protože všichni srkali tu odpornou tekutinu skoro tak, jako by jim chutnala.

Večer byl apel. Tentokrát přišli tři esesáci, ten „náš“ několikrát zapíchal holí do hlavy a těla toho muže, který ležel vedle jámy s vodou, a když se nepohnul, rozkázal, abychom ho přenesli do poslední řady až úplně dozadu. Tím pádem se jim podařilo nás dost rychle spočítat a my mohli dovnitř, do baráku. Ten umírající, nebo možná už mrtvý, zůstal venku. Položil jsem se vedle tatínka. Jeho válenky byly úplně promočené, takže vlhká plst se srazila a musel jsem mu pomáhat je stáhnout z nohou, sám by to byl asi nedokázal. Jeho prsty na nohou byly bledé a stěžoval si, že je necítí, že mu připadají jako mrtvé. Deky tam nebyly, tak jsem svlékl svoje sako a zabalil do něho tatínkovi nohy. Tatínek pak svlékl to svoje a pokoušeli jsme se jím oba přikrýt. Bylo to ale beznadějně. Mrzli jsme přílišně. Přesto se mi ale nějak podařilo usnout.

Když jsem se probudil, trvalo to hezkou chvílí, než jsem zase začal cítit, že mám ruce a nohy, a než jsem je rozhýbal. Stejně se dařilo i tatínkovi, jenže jemu to trvalo trochu déle, než se mu podařilo vstát. Ty jeho válenky byly stejně promočené jako večer, vůbec nevysychaly, a když si je natahoval, tak jen sykal bolestí. Pak jsme zas museli ven z toho „bloku“ – tak se říkalo těm barákům –, pak byl zase apel, pak zase to strkání o lepší místo v tlačenici u stěny, potom polední „zupa“, nakonec večerní apel a potom zase ta hrozná zima v noci.

* Z německého *Suppe* – polévka (polsky též *zupa*).

Tak to šlo dlouhé dny a noci. Tatínkovi se na chodidlech udělaly puchýře a omrzliny prstů ho nevýslovně bolely. Byl každým dnem zamklejší, jako by se vysloveně propadal do sebe. Po několika dnech si „nás“ esesák vymyslel novou zábavu: vytáhnul kohokoliv z nás, jehož nos se mu nelíbil, z řady, postavil si ho před tu jámu s vodou a pak mu s požitkem zasadil ránu do brady loktem. Byl to takový jeho sport a moc se mu líbil. Každý, kdo byl takhle týrán, samozřejmě a nevyhnutelně spadl do vody v té jámě a musel, když přišel dost brzo k sobě, vylézt vlastními silami ven. Jeden z těch ubožáků se tam utopil a ostatní žalostně zahynuli v horečkách a kašli. Jen málo z nich přežilo tohle „koupání“, jak to ten esesák nazýval. Proto taky při každém apelu bylo veliké strkání, protože nikdo nechtěl stát v první řadě, ačkoliv si své oběti nevybíral jenom odtamtud.

Jak se ten chlap jmenoval a jakou měl šarži, to jsem tenkrát možná věděl, ale jestliže ano, dávno jsem to zapomněl. Ale ani na jména ostatních esesáků, které jsem pak v lágrech potkal, si už nevzpomínám. Zapomněl jsem je snad hned v tu chvíli, kdy jsem se vrátil domů. A jejich šarže? Vzpomínám si, že se jmenovaly *Scharführer* a *Unterscharführer* a *Oberscharführer* a *Sturmführer* a *Sturmbannführer* a ještě nějaký *-führer* – ale co tyhle šarže znamenaly a kdo jakou měl, to se mi velice rychle vytratilo z paměti. Takže po válce jsem byl jako svědek v těch takzvaných osvětimských procesech zcela neupotřebitelný, a proto jsem se tam ani nehlásil. Myslím si ale, že bych se byl tehdy býval nepřihlásil ani v tom případě, kdybych si ta jména a šarže našich trýznitelů pamatoval; protože když jsem se vrátil, tak jsem chtěl celou tu věc co nejrychleji zapomenout. Což se mi ale, jak je z těchhle vzpomínek vidět, nepodařilo ani po tolika letech.

Dny se táhly pomalu a naše řady řídly čím dál víc. Umírající a mrtví byli při apelech ukládáni vždycky na konec

našich řad a byli spočítáni spolu s námi, ještě živými, a potom byli odváženi na stejné káře, na které nám přivázeli zupu. Tenkrát jsme ještě najisto nevěděli, kam je vozili. Ale už brzo se začalo šuškat, že tady někde blízko je krematorium, kde ty mrtvoly spalují. Tomu se taky dalo docela lehko věřit, protože nad celou krajinou visel zápach smíšený z kouře a rozkladu. Náš esesák s sebou k apelu vždycky nosil dost velkou a tlustou knihu, do níž po každém počítání pečlivě zanášel, kolik nás je. Byl to takový účetní smrti. A on skutečně vypadal trochu jako smrtka: byl to hubený a kostnatý dlouhán, s hluboko zasazenýma tmavýma očima. Akorát mu scházela kosa v ruce. Ale místo ní měl právě knihu a tužku.

Deštivé a ledově studené počasí se pořád nelepšilo, jen někdy se na chvilku ukázalo sluníčko, trošku nás ohřálo a osušilo naše hadry a přitom se nad námi zvedal lehký opar. Ale těch pár slunečných hodin nic nezměnilo na tom, že se množily zápalý plic i bez toho, že by nás někdo mlátil loktem do zubů a posílal nás tak koupat se v jámě s vodou. A k zápalům plic se přidružily těžké průjmy, na které začali lidi umírat taky. Kdo byl přistížen, že má průjem, toho hned po příštím apelu odvezli. Ten, kdo slabostí už nemohl běhat, měl to privilegium, že byl odvezen károu na jídlo a na mrtvoly. Na to, kdo má průjem, dávali pozor nejenom esesáci, ale i náš Rus se svou bandou. Ti nám taky prozradili, že jsme tu vlastně v karanténě, která prý má trvat tři neděle. Pak prý budeme přeloženi do hlavního lágru. Není divu, že jsme ten hlavní lágr brzy považovali za něco jako ráj; protože po tom, co jsme prožívali tady, v Birkenau neboli v Březince,¹² nás nemohlo už nic horšího čekat.

Časem nás rychle začaly opouštět síly. V Terezíně sice bylo málo jídla, ale to málo přece jenom stačilo, že my, kteří jsme byli na osvětimské rampě uznáni za schopné,

jsme si s sebou přece jen přivezli ještě jistou zásobu váhy i sil. A z těch jsme ještě mohli jistou dobu čerpat. Potom se ale k té věčné zimě přidal ještě nepopsatelný hlad. Ale co bylo ještě horší než hlad, byla žízeň. Ty dva tři hlty osolené vody s řepou, kterou jsme tu dostávali k obědu, ji sice na chvílku uhasily, ale pak se ozvala znovu a s ještě větší silou. Nikde kolem nás nebyla žádná voda, jenom ta v jámě, ale ta byla bahnitá a už na pohled nepoživatelná. Z žízně mi otekly a rozpukaly rty. Když jsem myslel, že už ji nevydržím a že snad na ni umřu, rozhodl jsem se, že v poledne nevrátím červenou misku, ze které nám dávali pít zupu, a schovával jsem ji pod kabátem až do večera. Když jsme pak odpoledne stáli namačkání jeden k druhému, tak ti, kdo stáli vedle mě, viděli, co tu schovávám pod sakem, ale samozřejmě je to nezajímalo. Večer, když jsme si směli lehnout, tak jsem, skoro šílený žízní, do té misky namočil a pokusil jsem se tu moč vypít. Ale bylo to marné. Nejenže to bylo odporné, to bych byl snad ještě snesl, ale bylo to tak slané, že tím tu žízeň uhasit prostě nešlo.

Moje podělané spodky

Uběhly asi dva týdny, když se najednou jednoho dne, mimo dobu, kdy se pravidelně odbýval apel, objevil celý houf esesáků. Nařídili nám, abychom se rozestavili v pětiřadech s většími rozestupy, abychom předpažili a roztáhli prsty a tak zůstali stát. Pak ti pánové chodili pomalu kolem nás a jeden z nich, pravděpodobně ten nejvyšší, se vždycky před tím nebo oním z nás zastavil. Pak šel buď dál, nebo na něj ukázal svým jezdeckým bičíkem. Toho se pak hned ten náš esesák zeptal, jak se jmenuje, a zapsal si ho

do té své tlusté knihy. Některým poručili, aby se obrátili, spustili kalhoty a ukázali svoje podvlíkačky. Ten, jehož spodky byly poznamenány žlutohnědě průjmem, toho taky hned zapsali. Když ta suita šla kolem tatínka – stál jako vždycky hned vedle mě –, tak tatínek překonal svoje bolesti a svou slabost, narovnal se a s vysoko zdviženou hlavou se díval oficirovi rovnou do očí. Ten okamžik váhal a vypadalo to, že už chce na tatínka ukázat svým bičíkem, ale pak se přece jen od něho odvrátil a šel dál ke mně, ale hned zase dál, aniž mě uznal za hodna svého pohledu. Já asi ještě vypadal poměrně zdravě. Ačkoliv jsem nevěděl, co celá tahle opičárna má znamenat, přece jen jsem pocítil jisté ulehčení. Neboť tolik už jsem se naučil: bylo totiž vždycky líp, když si člověka nikdo nevyšímal.

Po téhle prohlídce se nejdřív nestalo nic. Pánové zase zmizeli, stejně jako se objevili, aniž by se o nás dál zajímali. Tak jsme si mysleli, a taky jsme o tom spolu diskutovali, že to asi byla nějaká lékařská prohlídka. Protože z jakého jiného důvodu, když ne z medicínského, jsme museli předpažit a roztáhnout prsty? Jeden doktor, který byl mezi námi, se domníval, že to asi musela být nějaká neurologická prohlídka. Jenže, proč tedy taky zaznamenávali, když měl někdo podělané podvlíkačky?

Večer při apelu zase všechno běželo jako vždycky. Směli jsme zalézt do našeho bloku a zavřeli za námi bránu. Ale když už jsme si chtěli všichni lehnout – venku ještě bylo světlo, chodili jsme tu do „postele“ se slepicemi –, tak se brána zase otevřela a v ní stál náš esesák a Rus se svou bandou. A všichni, na které ten oficír předtím ukázal svým bičíkem, museli ven. A hned je odvedli. Když pak byli pryč, vrátil se Rus zpátky, zlomyslně se smál, něco nám vykládal rusky, při tom si šmiknul kolem krku, udělal: fíííí...! a ukazoval zcela nedvojsmyslně směrem nahoru, k nebi.

Jeho gesto bylo naprosto jasné. Sice to ještě někteří z nás

nechtěli hned vzít na vědomí, ale pak jim přece jen došlo, že se asi nejednalo o žádnou lékařskou prohlídku, nýbrž o rozsudky smrti. Slovo „selekce“* jsme tenkrát neznali. Proč ale byli vybráni zrovna ti druzí, a nikoliv my, kteří jsme tu zůstali, to byla hádanka. Co jsme ale ještě nevěděli, bylo, jakým způsobem byli zavražděni. Ale netrvalo dlouho a dozvěděli jsme se všechno: že totiž tady blízko není jen krematorium, ale taky plynová komora. Od toho okamžiku jsme věděli, že pro nás není úniku a že všichni „vylétíme komínem“, jak zněl příslušný odborný výraz.

Tatínek na tom byl mnohem hůř než já. Netrápil ho jen hlad a žízeň jako mě. Jeho omrzlé nohy mu působily velké bolesti, zvláště večer, když si s mou pomocí svlékal válenky. Strašně trpěl a já mu nemohl pomoci. Toužebně jsme čekali, až nás po těch třech nedělích karantény, o kterých se hovořilo, přeloží do hlavního tábora. Ale tři neděle uběhly a nestalo se nic. Pak se po třech čtyřech dnech vynořila zpráva, že kvůli velkému počtu průjmů byla naše karanténa prodloužena o další tři neděle. Byla to Jobova zvěst.

Ke všemu neštěstí jsem dostal průjem i já. Ačkoliv jsme nic nepili mimo tu odpornou vodovou polívku s řepou, dostával jsem v půlhodinových intervalech křečovitě bolesti v břiše a musel jsem rychle běžet na latrínu, která byla hned za naším barákem u plotu z ostnatého drátu. Byl to příkop, před ním břevno ze dřeva na dvou sloupech, které ale stačilo nejvýš pro tři lidi. Když jsem měl štěstí, bylo tam pro mě místo, když ne, dostaly moje podvlíkačky plný náklad hnědě zbarvené vody. A poněvadž tu nikde nebyla žádná voda, nemohl jsem si je ani trochu vyprat. Naštěstí trval můj průjem jenom několik dní a přestal stejně, jako přišel. Moje podvlíkačky, předtím bílé, ale zůstaly

* Selekcce – výběr těch, kteří byli určeni do plynu, ať už na rampě nebo i uvnitř tábora.

zbarveny do žlutohněda, s tím se nedalo nic dělat. Jenže, tohle žlutohnědé Kainovo znamení na mých podvlíkačkách mohl každý, kdo chtěl, vidět, protože moje kalhoty měly vzadu velikánskou díru. A tak mi řekl tatínek, který doposud žádný průjem neměl:

„Víš co? Svlíkni ty tvoje podvlíkačky, na kterých každej vidí, že jsou podělaný, a já si je vezmu, moje kalhoty jsou v pořádku.“

To není špatný nápad, řekl jsem si, a tak jsme to taky udělali.

Ta hrozná žízeň ale byla pořád nesnesitelnější a tatínek moc, strašně moc zeslábl. Už jenom pomalounku kulhal, a tak jsem ho musel vést pod paží, když se nastupovalo na apel nebo když se šlo zpátky do bloku, sám by to už nezvládl. Taky se mnou přestával mluvit. Pokoušel jsem se ho povzbuzovat, mluvil jsem na něj a objímal ho, když jsme stáli v houfu, abych ho trochu zahrál. Ale on neodpovídal a já mohl jenom bezmocně přihlížet, jak se jeho vědomí pomalu kalí. Jedné noci, když jsme s tatínkem leželi těsně k sobě přimknuti, slyšel jsem v polospánku, že něco tiše povídá. Probudil jsem se a viděl jeho široce otevřené oči za brýlemi. Zeptal jsem se ho, jestli něco říká a jestli něco nepotřebuje. Podíval se na mě zmatenýma, vytřeštěnýma očima, ale vypadalo to, jako by mě vůbec neviděl, a řekl, zcela duchem nepřítomen:

„Já vím, že mě nemáš rád...“

Probudil jsem se úplně a řekl vyděšeně:

„Ale, tati, co to povídáš za nesmysl!“

„Nikdy, nikdy jsi mě neměl rád,“ opakoval. To mě úplně zmátlo, protože to vypadalo, jako by to myslel vážně. Vehnalo mi to slzy do očí. Můj tatínek, můj milovaný, hodný tatínek mi říkal něco tak nepochopitelného, něco tak strašného!

„Ale, tati, já nemám nikoho na světě tak rád jako tebe, to přece víš!“ řekl jsem hlasem přiškrceným bolestí. Ale on

jen pořád opakoval ten svůj blud, až usnul. Uvědomoval jsem si, že ho ztráta maminky, jeho vlastní utrpení, bolesti, hlad a žízeň a ta hrůza kolem nás dohnaly skoro k šílenství a že nevěděl, co říká. Ale přesto mi to rvalo srdce. Když jsme se pak probudili a šli ven k apelu, musel jsem ho zase podpírat, sám by byl jít nemohl. Byl ponořen do sebe a nemluvil se mnou.

Téhož dne odpoledne přišli zase ti oficiři SS a mustrovali nás stejně jako posledně. Jenomže tentokrát už jsme věděli o něco víc, k čemu tahle prohlídka slouží, a měli jsme o to větší strach. Šlo o život. Najednou tatínek prolomil své mlčení a řekl mi zase úplně normálně, jako by se v noci nic nestalo:

„Teď se, Miloši, seber a dívej se jim přímo do očí, to na ně platí!“

A sám se postavil do pozoru, stejně jako při té poslední prohlídce. Tahle náhlá změna v jeho chování vůči mně a jeho zřejmé odhodlání přestat tuhle novou zkoušku mi dodaly zase trochu naděje. Byl už strašně vyhublý a bledý, ale v tomhle krátkém okamžiku najednou přímo překypoval energií. Jenom ty jeho natažené prsty se trochu třáslly. Vypadalo to, jako by jeho recept vycházel. Ten hlavní oficír sice před ním zůstal na chvíli stát, ale pak šel kolem něj a kolem mě dál. Spadl mi kámen ze srdce. Ale hned nato se ten oficír jakoby nerozhodně zastavil, pomalu se obrátil k tatínkovi a podíval se na něj zkoumavým pohledem.

„Ty máš, se mně zdá, sračku! Sundej si kalhoty a ukaž mi tu tvou prdel!“

A tak se tatínek musel obrátit a spustit kalhoty. Teprve v tomhle okamžiku jsem si uvědomil, co se stalo! Hrůzou se mi zastavilo srdce. Vždyť tatínek měl přece na sobě ty moje podělané podvlíkačky! Skoro jsem už zapomněl, že jsme si podvlíkačky vyměnili, aby dírou v mých roztrhaných kalhotách nebylo poznat, že jsem měl průjem.

„Na also!“ zašklebil se ten oficír a ukázal svým jezdeckým bičíkem na tatínka. A to byl rozsudek smrti!

Když jsme se pak vrátili zpět do bloku, tak jsme spolu nejdřív nevyměnili ani slovo. Protože žádných slov už nebylo. Pak tatínek zdvihl hlavu, podíval se na mě a řekl úplně klidně, jako by mě utěšoval:

„No, snad to všechno nebude tak zlý, počkáme si na to!“

Tváří v tvář smrti mi ještě chtěl dávat naději! Musel jsem se pořádně přemáhat, abych nezačal brečet.

„Tati,“ prosil jsem ho, „tati, řekni mi, žes to nemyslel vážně, to cos mi říkal v noci.“

Zdálo se, že je překvapen.

„Jak to, co sem ti říkal? Jak sem ti mohl něco říkat, když jsem spal celou noc.“

Zřejmě to zapomněl. Nebo se mi to snad zdálo? Pak se otevřela brána a náš esesák začal číst jména. Jedno po druhém.

„Bondy!“

Tatínek vstal a šel rovně a se vztyčenou hlavou k bráně, jako by vůbec necítil žádnou bolest ve svých zmrzlých nohou. Já se rozbřečel. Skrz slzy jsem viděl, jak došel až do světlého obdélníku v otevřené bráně. Tam se otočil a podíval se směrem ke mně. Byl to jeho poslední pohled. Vidím ho ještě dnes stejně přesně jako tehdy. Po více než sedmdesáti letech...